

DOI <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2025-29-1-181-189>

УДК 37.013.42:374

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8696-9610>

*Олена Литовченко,
доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник,
Інститут проблем виховання НАПН України,
м. Київ*

СОЦІАЛЬНА РОЛЬ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ ВОЄННОГО ЧАСУ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ОПИТУВАННЯ)

***Анотація.** Матеріали статті презентують результати всеукраїнського опитування педагогів закладів позашкільної освіти, проведеного відділом позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України у березні-квітні 2025 року. Опитування мало на меті засвідчити соціальне значення позашкільної освіти України в умовах викликів воєнного часу, зокрема таких аспектів: інклюзивність і безбар'єрність (відвідування закладів позашкільної освіти учнями і ученицями з особливими освітніми потребами, із сімей внутрішньо переміщених осіб та інші); потенціал позашкільної освіти щодо надання психосоціальної підтримки учням/ученицям/батькам (актуальні практики з досвіду роботи); можливості закладів позашкільної освіти щодо становлення української національної ідентичності дітей і молоді; волонтерство, соціальні практики та інші.*

Методологія дослідження містить методи теоретичного та емпіричного аналізу, опитування, узагальнення і систематизації даних. У дослідженні застосовано кількісну та якісну методологію. Для онлайн-опитування педагогічних працівників використано авторські анкети, у яких передбачено закриті, напівзакриті й відкриті запитання. Результати подано у вигляді діаграм та їхніх інтерпретацій.

Презентовано аналіз узагальнених результатів всеукраїнського опитування педагогічних працівників закладів позашкільної освіти, у якому взяли участь 2114 респондентів із 22 областей України і міста Києва. Результати засвідчили значну соціальну роль позашкільної освіти України в умовах викликів воєнного часу. Особливої актуальності у такому контексті набули можливості цієї освітньої ланки щодо: створення середовища українських національних цінностей; розвитку інклюзивного та безбар'єрного освітнього середовища для забезпечення доступу до якісної позашкільної освіти дітям, які постраждали внаслідок війни, із сімей внутрішньо переміщених осіб та тим, які мають освітні труднощі тощо; залучення дітей та учнівської молоді до соціальних практик, волонтерства; соціалізація, соціальна реабілітація та психосоціальна підтримка дітей і молоді та інші.

***Ключові слова:** позашкільна освіта України; заклади позашкільної освіти; психосоціальна підтримка учнів; соціальна робота; інклюзія і безбар'єрність; методологія дослідження.*

© Олена Литовченко, 2025

Вступ. Освіта України реагує на виклики воєнного часу. Позашкільна освіта, що є невід'ємним складником української системи освіти, у цьому сенсі має значний потенціал, зважаючи на її мобільність, варіативність, соціально-педагогічну спрямованість, орієнтацію на інклюзивність та безбар'єрність тощо.

З початку широкомасштабної війни значна кількість закладів позашкільної освіти стала центрами волонтерської діяльності, відчинила свої двері для переселенців, надала прихисток і підтримку тисячам дорослих і дітей. Відповідно до рекомендацій МОН України (від 06.03.2022 №1/3371-22) з 14 березня 2022 року позашкільна освіта України поновила

освітній процес там, де це було можливим; заклади позашкільної освіти розміщували відеоматеріали на порталі МОН, проводили навчальні заняття з дітьми, організовували їхнє змістовне дозвілля. До занять у цей складний період могли долучатися усі охочі, незалежно від того, чи займається учень у закладі позашкільної освіти.

На сучасному етапі закладами позашкільної освіти реалізуються освітні програми, проводяться навчальні заняття, змагання, конкурси, фестивалі, літературні читання, учнівські конференції, форуми, фести, флешмоби та інші заходи (офлайн, онлайн, змішаного формату залежно від безпекової ситуації), до яких залучаються діти, які постраждали від війни, із сімей внутрішньо переміщених осіб; діти, які вимушено перебувають в інших країнах, а також учні, які мають освітні труднощі.

Мета та завдання. Метою статті є окреслити соціальну роль позашкільної освіти в умовах викликів воєнного часу (за матеріалами всеукраїнського опитування педагогічних працівників закладів позашкільної освіти).

Завдання публікації полягають у презентації результатів всеукраїнського опитування педагогів щодо соціального значення позашкільної освіти України в умовах воєнного часу, зокрема таких аспектів:

- *інклюзивність і безбар'єрність* (відвідування закладів позашкільної освіти учнями і ученицями з особливими освітніми потребами (ООП), із сімей внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та інші);
- *потенціал позашкільної освіти щодо надання психосоціальної підтримки учням/ученицям/батькам* (актуальні практики з досвіду роботи);
- *можливості закладів позашкільної освіти щодо становлення української національної ідентичності дітей і молоді;*
- *волонтерство* за координації закладів позашкільної освіти.

Методи дослідження. Методологія дослідження містить методи теоретичного та емпіричного аналізу, опитування, узагальнення і систематизації даних. У дослідженні застосовано кількісну та якісну методологію. Для онлайн-опитування педагогічних працівників використано авторські анкети, у яких передбачено закриті, напівзакриті й відкриті запитання. Результати подано у вигляді діаграм та їхніх інтерпретацій.

Результати дослідження. У всеукраїнському опитуванні, що проведено відділом позашкільної освіти ІПВ НАПН України у березні-квітні 2025 року, взяли участь 2114 педагогічних працівників закладів позашкільної освіти з 22 областей України і міста Києва. Більшість респондентів представляють комплексні заклади позашкільної освіти (69,1 %), профільні – 26,7 %, спеціалізовані – 4,2 %.

Представимо окремі результати дослідження, які підтверджують значну соціальну роль позашкільної освіти в умовах викликів воєнного часу.

● *Інклюзивність і безбар'єрність у позашкільній освіті* набула значної актуальності в умовах викликів воєнного часу. Заклади позашкільної освіти України мають значний досвід реалізації навчальних програм і проєктів, спрямованих на соціалізацію та творчу самореалізацію дітей, які постраждали внаслідок війни, мають освітні труднощі, потребують підтримки. Відповіді респондентів на запитання анкети щодо таких аспектів інклюзії, як *відвідування закладу позашкільної освіти учнями і ученицями з особливими освітніми потребами (ООП), із сімей внутрішньо переміщених осіб (ВПО);* міри інклюзивності й безбар'єрності середовища закладу позашкільної освіти, розподілилися таким чином:

86,6 % педагогів підтвердили, що їхній заклад відвідують діти із сімей внутрішньо переміщених осіб (ВПО) (рис. 1);

55,1 % зазначили про те, що заклад відвідують діти та молодь з особливими освітніми потребами (ООП), ще 2,3 % планують залучити учнів з ООП цього навчального року (рис. 2);

Водночас більшість респондентів (56 %) оцінили рівень інклюзивності середовища закладу позашкільної освіти як «середній», лише 19,5 % вважають, що середовище закладу позашкільної освіти є інклюзивним і безбар'єрним «великою мірою».

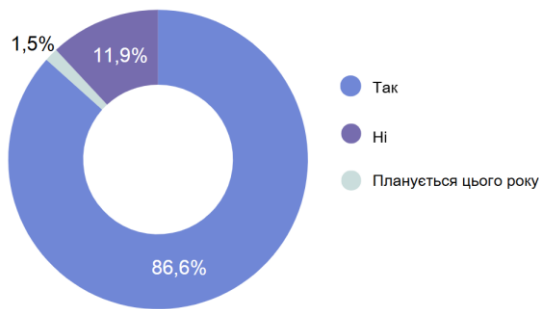

Рис. 1. Результати відповідей на запитання «Чи відвідують творчі об'єднання закладу діти із сімей внутрішньо переміщених осіб (ВПО)?»

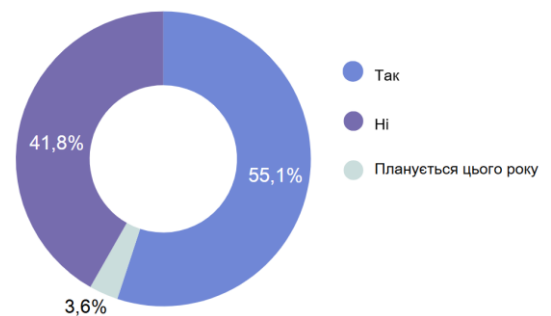

Рис. 2. Результати відповідей на запитання «Чи відвідують творчі об'єднання закладу діти та молодь з особливими освітніми потребами (ООП)?»

● В умовах воєнного часу значна частина українських дітей і молоді відчувають психологічні й емоційні труднощі, потребують *психосоціальної підтримки*. В умовах викликів воєнного часу заклади позашкільної освіти, зважаючи на специфіку власної діяльності, мають *потенціал і вагомий досвід надання психосоціальної підтримки* учням та

батькам, а також військовим, ветеранам та членам їх сімей тощо. Такі тези підтверджують відповіді респондентів:

69,5 % респондентів засвідчили, що потенціал позашкільної освіти щодо надання психосоціальної підтримки учням/ученицям/батькам є значним;

72,2 % зазначили про те, що в їхньому закладі реалізуються програми, проекти, інші заходи щодо надання психосоціальної підтримки тим, хто її потребує (рис. 3).

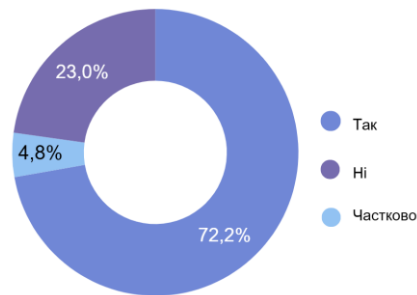

Рис. 3. Результати відповідей щодо реалізації закладом позашкільної освіти проєктів/програм/інших заходів щодо надання психосоціальної підтримки тим, хто її потребує

● У контексті аналізу соціальної ролі позашкільної освіти доцільно актуалізувати значні можливості закладів позашкільної освіти щодо *становлення української національної ідентичності дітей і молоді*, що є одним з найбільш важливих освітніх завдань в умовах війни. Завдяки власній специфіці позашкільна освіта в незалежній Україні відіграє значну виховну, освітню, просвітницьку роль у такому контексті. Відповідний висновок підтверджують результати опитування:

93,5 % респондентів підтвердили велику увагу та значні можливості позашкільної освіти щодо становлення української національної ідентичності дітей і молоді, зазначили про те, що в їхньому закладі реалізуються відповідні програми/проєкти/заходи (рис. 4); навели численні приклади таких заходів, з-поміж яких: програми, проєкти, заходи народознавчого спрямування; історичні проєкти та краєзнавчі програми; творчі конкурси, проєкти й заходи до пам'ятних історичних дат; вишколи, змагання, заходи військово-патріотичного напрямку, відповідні етапи Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»); заходи і проєкти, що мають на меті популяризувати українську національну культуру, сприяють єднанню громад та інші. В умовах воєнного часу такі проєкти залучають до участі дітей, які вимушено залишили місце проживання, перебувають в інших країнах; тісно пов'язані з волонтерською діяльністю закладів позашкільної освіти.

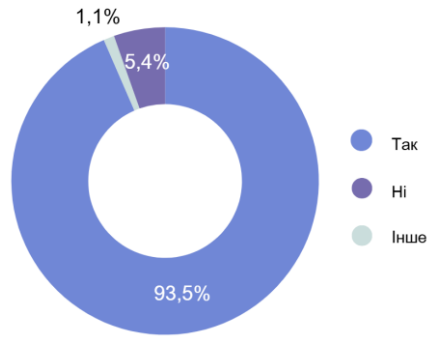

Рис. 4. Результати відповідей на запитання щодо реалізації закладом позашкільної освіти проєктів/програм/інших заходів, які сприяють становленню української національної ідентичності

● *Волонтерство*, молодіжні соціальні практики та проєкти набули в умовах воєнного часу більшого значення. *Заклади позашкільної освіти є центрами волонтерської діяльності у своїх громадах в умовах війни.* Респонденти навели значну кількість прикладів волонтерських проєктів за організації закладів позашкільної освіти різних областей України. Таким чином, заклади позашкільної освіти реалізують волонтерські програми/проєкти/заходи, спрямовані на підтримку військових (різнопланові волонтерські проєкти, а також благодійні флешмоби, ярмарки, концерти, плетіння захисних маскувальних сіток, виготовлення окопних свічок, листівки, малюнки, донати тощо); допомогу ветеранам, дітям із сімей внутрішньо переміщених осіб; благодійні заходи для дітей, батьки яких у ЗСУ і багато інших.

Значну увагу до зазначених аспектів підтверджують відповіді респондентів на запитання щодо *основних засад удосконалення змісту позашкільної освіти* в умовах війни. Найбільше виборів у таких варіантів (рис. 5);

- підвищення уваги до становлення національної української ідентичності (64,7 %);
- створення умов для психосоціальної підтримки учасників освітнього процесу (50,2 %);
- залучення учнів і учениць до соціальних практик, волонтерства (48,8 %);
- формування оборонної свідомості, готовності відстоювати національні цінності (47,5 %);
- посилення інклюзивності й безбар'єрності (40,9 %) та інші.

Рис. 5. Результати відповідей на запитання щодо основних засад удосконалення змісту позашкільної освіти в умовах воєнного часу й повоєнного відновлення

Обговорення. У контексті проблеми дослідження актуальними є теоретичні положення психолого-педагогічної науки, соціальної роботи з дітьми та молоддю (Л. Гончар, Т. Куниця, Т. Семигіна, Т. Федорченко та інші), зокрема щодо проблеми формування соціально успішної особистості [2; 12]; соціальної підтримки дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб [9]; соціально-педагогічної діяльності в умовах воєнного часу [4], розвитку соціальної роботи у контексті сучасних викликів [11] та інші.

Актуальними є праці з теорії та практики позашкільної освіти українських та зарубіжних авторів (О. Биковська, В. Вербицький, Г. Пустовіт, В. Мачуський, А. Корнієнко, А. Бойко, R. Clarijs та інші). Зокрема, положення щодо теоретико-методичних основ організації освітнього процесу у закладах позашкільної освіти, аналітичні матеріали щодо розвитку позашкільної освіти [3; 5; 6; 7], актуальні аспекти реалізації соціально-педагогічного потенціалу позашкільної освіти [8; 10]. Соціальна роль позашкільної освіти як інституту соціалізації, творчої та соціальної самореалізації дітей та молоді набула більшої значущості в умовах воєнного часу. Про значні можливості позашкільної у такому контексті зазначає Г. Пустовіт [10], який актуалізує необхідність створення комфортних умов для навчання у закладах позашкільної освіти, зміст якої спрямовуються не лише на усвідомлення й засвоєння учнівською молоддю системних знань і умінь, але й на формування системи цінностей.

Дотичними до проблеми дослідження є матеріали щодо діяльності установ неформальної освіти дітей та молоді у європейських країнах [3]; публікації, презентовані на

порталі European Association of Institutions of Non-formal Education of Children and Youth [1], зокрема, присвячені позашкільній освіті України, її значному потенціалу в умовах російсько-української війни.

Висновки. Результати узагальнення теоретичних та емпіричних даних, зокрема результатів всеукраїнського опитування педагогічних працівників закладів позашкільної освіти з 22 областей України і міста Києва, засвідчують значну соціальну роль позашкільної освіти України в умовах викликів воєнного часу. Особливої актуальності у такому контексті набули можливості цієї освітньої ланки щодо: створення середовища українських національних цінностей; розвитку інклюзивного та безбар'єрного освітнього середовища для забезпечення доступу до якісної позашкільної освіти дітям, які постраждали внаслідок війни, із сімей внутрішньо переміщених осіб та тим, які мають освітні труднощі тощо; залучення дітей та учнівської молоді до соціальних практик, волонтерства; соціалізація, соціальна реабілітація та психосоціальна підтримка дітей і молоді та інші.

Список використаних джерел

1. European Association of Institutions of Non-formal Education of Children and Youth. URL: <https://eaicy.org/>
2. Griban, G., Lyakhova, N., Fedorchenko, T., Kukushkin, K., Konovets, S., Pustoliakova, L., Khatko, A. (2021). The impact of radiation pollution on the environment on students' physical development and health. *Act Balneological*, 3(164), 216-222. DOI: 10.36740/ABAL202103116
3. Clarijs, R. (Ed.). (2008). *Leisure & Non-formal Education. A European Overview of After- and Out-of-School Education*. Prague, Czech Republic : EAICY.
4. Lytovchenko, O., & Lytovchenko, O. Social and pedagogical activity in Ukraine: current trends in the context of war. *Scientific Journal of Polonia University*, 2024, 63 (2), 177-182. <https://doi.org/10.23856/6322>
5. Бойко А. Е., Вербицький В. В., Корнієнко А. В., Литовченко, О. В., Мачуський В. В. Позашкільна освіта: додаткові можливості для розвитку особистості дитини. *Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні: монографія* / Нац. акад. пед. наук України; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ: КОНВІ ПРІНТ, 2021. 384 с. <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua>
6. Вербицький В. В. Шляхи реалізації ключової реформи Нова українська школа у позашкільлі. *Особистість у просторі виховних інновацій*. Івано-Франківськ, 2019. С.59-63.
7. Енциклопедія позашкільної освіти / за ред. Г. П. Пустовіта. Рівне, 2017.
8. Модернізація організації освітнього процесу в закладах позашкільної освіти : методичний посібник / Бойко А. Е. та ін; за ред Мачуського В. В. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2020. 223 с. URL:<http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/723075>
9. Алексєєнко Т., Гончар Л., Куниця Т., Бирик Д. Вимушені переселенці: соціально-педагогічні проблеми і досвід підтримки. Монографія / за ред. Т. Алексєєнко. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2020.
10. Пустовіт Г. П. Теоретико-прикладні конструкти соціально-педагогічної роботи у закладах позашкільної освіти. *Соціальна робота та соціальна освіта*, 2018, вип.1, с.6-11.
11. Семигіна, Т. Сприяючи змінам: дослідження в соціальній роботі. Таллінн: Teadmus, 2025. 436 с. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.5113483>
12. Федорченко Т. Аналіз дослідження проблеми формування соціально успішної особистості старшокласника у закладах загальної середньої освіти. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць*. Вип. 26. Кн. 2. 2022. С. 169-183. <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2022-26-2-169-183>

References

1. *European Association of Institutions of Non-formal Education of Children and Youth*. Retrieved from <https://eaicy.org/>
2. Griban, G., Lyakhova, N., Fedorchenko, T., Kukushkin, K., Konovets, S., Pustoliakova, L., & Khatko, A. (2021). The impact of environmental radiation pollution on students' physical development and health. *Act Balneological*, 3(164), 216-222. <https://doi.org/10.36740/ABal202103116>
3. Clarijs, R. (Ed.). (2008). *Leisure & Non-formal Education. A European Overview of After- and Out-of-School Education*. Prague, Czech Republic: EAICY.
4. Lytovchenko, O., & Lytovchenko, O. (2024). Social and pedagogical activity in Ukraine: Current trends in the context of war. *Scientific Journal of Polonia University*, 63 (2), 177-182. <https://doi.org/10.23856/6322>
5. Boiko, A. E., Verbytskyi, V. V., Kornienko, A. V., Lytovchenko, O. V., & Machuskyi, V. V. (2021). Posashkilna osvita: dodatkovi moglivosti dla rosvitku osobistosti ditiny [Out-of-school education: additional opportunities for the development of a child's personality]. V. H. Kremen (Ed.), *National report on the state and prospects of education development in Ukraine*. Kyiv: CONVI PRINT. <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua>
6. Verbytskyi, V. (2019). Shliakhy realizatsii kliuchovoi reformy Nova ukrainska shkola v pozashkilli [Implementing the key reform New Ukrainian School in out-of-school]. *Osobistist u prostori viovnih innovaciy* (pp.59-63). Ivano-Frankivsk.
7. Pustovit, H. (Ed.). (2017). *Entsiklopedia pozashkilnoi osvity* [Out-of-school education encyclopaedia]. Rivne.
8. Machuskyi, V. V. (Ed.). (2020). *Modernizatsioa orhanizatsii osvitnoho protsesu v zakladakh pozashkilnoi osvity* [Modernization of the organization of the educational process in out-of-school education institutions]. Kropyvnytskyi: Imeks-LTD. Retrieved from <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/723075>
9. Alekseenko, T. (Ed.). Gonchar, L., Kunitsa, T., & Bybyk, D. (2020). *Vymusheni pereselentsi: sotsial'no-pedahohichni problemy i dosvid pidtrymky* [Forced immigrants: social and pedagogical problems and experience of support]. Kropyvnytskyi: Imeks-LTD.
10. Pustovit, H. (2018). *Teoretyko-prykladni konstrukty sotsialno-pedahohichnoi roboty u zakladakh pozashkilnoi osvity* [Theoretical and applied constructs of social and pedagogical work in institutions of extracurricular education]. *Social work and social education*, 1, 6-11.
11. Semigina, T. (2025). *Spryiaiuuchy zminam: doslidzhennia v sotsialnii roboti* [Promoting change: Research in social work]. Tallinn: Teadmus. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.5113483>
12. Fedorchenko, T. (2022). Analiz doslidzhennia problemy formuvannia sotsialno uspishnoi osobystosti starshoklasnyka u zakladakh zahalnoi serednoi osvity [Analysis of the study of the problem of forming a socially successful personality of a high school student in secondary education institutions]. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi*, 26(2), 169-183. <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2022-26-2-169-183>

Olena Lytovchenko,

*Doctor of Sciences in Education, Senior Researcher,
Institute of Problems on Education of the NAES of Ukraine,
Kyiv*

THE SOCIAL ROLE OF OUT-OF-SCHOOL EDUCATION AMIDST WARTIME CHALLENGES (BASED ON AN ALL-UKRAINIAN SURVEY)

Abstract. *The article presents the results of an All-Ukrainian survey of educators from out-of-school education institutions, conducted by the Department of Out-of-School Education of the Institute of Problems on Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine in March-April 2025. The survey aimed to ascertain the social significance of out-of-school education in Ukraine in the context of wartime challenges, particularly concerning the following aspects: inclusivity and accessibility (attendance at out-of-school education institutions by students with special educational needs, from families of internally displaced persons, etc.); the potential of out-of-school education to provide psychosocial support to students and parents (current practices from professional experience); the capacity of out-of-school education institutions to foster the formation of Ukrainian national identity among children and youth; volunteering, social practices, and others.*

The research methodology includes theoretical and empirical analysis, surveys, and data generalization and systematization. The study employed quantitative and qualitative methods. Author-developed questionnaires, including closed, semi-closed, and open-ended questions, were used in the online survey of educators. The results are presented as diagrams and their interpretations.

The paper presents an analysis of the aggregated results of the all-Ukrainian survey, which included 2,114 respondents from 22 regions of Ukraine and the city of Kyiv. The results demonstrated the significant social role of out-of-school education in Ukraine amidst wartime challenges. In this context, the capacity of this educational sector has become particularly relevant regarding: creating an environment of Ukrainian national values; developing an inclusive and accessible educational environment to ensure access to quality out-of-school education for children affected by the war, those from families of internally displaced persons, and those with educational difficulties; engaging children and student youth in social practices and volunteering; and the socialization, social rehabilitation, and psychosocial and social support of children and youth, among others.

Key words: *out-of-school education of Ukraine; out-of-school education institutions; psychological and social support for students; social work; inclusion and accessibility; research methodology.*

Стаття надійшла до редакції 15.07.2025
Стаття прийнята до публікації 30.07.2025